
Z KALENDARZA HISTORYCZNEGO

Edyta Głowacka-Sobiech
Zakład Historii Wychowania
Uniwersytet im. Adama Mickiewicza
w Poznaniu

DOI: 10.14746/bhw.2014.32.9

L'anniversaire d'„Annales”. **Rok 2014 czasem francuskich rocznic Marca Blocha,** **Philippa Aries'a oraz Jacquesa le Goffa**

Dla badaczy dziejów i jednocześnie zwolenników nowej społecznej wizji historii, szczególnie francuskiej proveniencji, rok 2014 jest albo powinien być nietypowy. Przede wszystkim z racji na rocznice przypadające w tym czasie, a odnoszące się do narodzin i śmierci trzech francuskich historyków: **Marca Blocha (1886–1944)**, **Philippa Aries'a (1914–1984)** oraz **Jacquesa le Goffa (1924–2014)**. Każdy z nich reprezentuje niejako jedno pokolenie badaczy skupionych wokół czasopisma „Annales. Economies – Societes – Civilisation”, które ukazując się od 1929 r., doprowadziło – dzięki swoim autorom i ich publikacjom, do małego/dużego przewrotu w naukach o przeszłości. Ta wielokrotność rocznic jest zatem dobrą okazją, by sylwetki tych historyków i ich dokonania przypomnieć. Tym bardziej, że młodsze pokolenia studentów, a zdarza się, że i badaczy, ma na ich temat lukę w pamięci.

Pierwszy z nich, **Marc Bloch**, to niejako „ojciec – założyciel Annales”, o którym Witold Kula napisał, że obok Luciena Febvre'a, był pionierem, który nie akceptował niczego biernie, co zastał [w naukach historycznych], to on prowadził walkę o nową problematykę poruszaną w dziejach, zaproponował nowe kategorie źródeł i nowe metody pracy z nimi¹. Poza tym, profesor uniwersytetów w Strasburgu, Clermont-Ferrand, Montpellier oraz słynnej Sorbony, znany także jako „Narbonne”, był bardzo aktywnym działaczem francuskiego ruchu oporu, za co finalnie został przez gestapo zamordowany.

Marc Leopold Benjamin Bloch urodził się 6 lipca 1886 r. w Lyonie, w żydowskiej rodzinie Gustawa Blocha – profesora historii starożytnej. Swoje dzieciństwo jednak i lata młodości spędził w Paryżu, gdzie następnie także studiował historię i geografię w Ecole Normale Supérieure. Studia uzupełniające zaliczył w Lipsku i Berlinie. Praco-

¹ W. Kula, *Przedmowa*, w: M. Bloch, *Pochwała historii czyli o zawodzie historyka*, Wydawnictwo Marek Derewiecki, Kęty 2009, s. 15.

wał także jako nauczyciel w liceum, co jest powszechną do dziś praktyką we Francji. Walczył na frontach I wojny światowej, którą zakończył jako kapitan i kawaler Legii Honorowej. Jako wykładowca uniwersytecki i badacz pasjonował się historią średniowiecza, szczególnie zaś dziejami wsi francuskiej i feudalizmu oraz historią społeczną średniowiecznej Francji. Wiele pisał, do tego stopnia, że trudno było sporządzić pełną bibliografię jego prac. Część jego książek pozostała przez niego samego niedokończona. W czasie II wojny światowej nie tylko aktywnie pracował naukowo, ale także zaangażował się w prace francuskiego ruchu oporu. Został na kilka tygodni przed wyzwoleniem aresztowany, torturowany, a następnie zamordowany przez gestapo 16 czerwca 1944 r. Ta śmierć ma dziś swoje następstwa, po upadku muru berlińskiego bowiem rządy Francji i Niemiec postanowiły powołać otwarty na Europę francusko-niemiecki ośrodek badawczy zajmujący się naukami społecznymi. Otwarto go 9 października 1992 r., a niespełna dwa lata później nadano mu nazwę Centrum Marca Blocha dla upamiętnienia tego wybitnego historyka. Pierwszym dyrektorem instytutu był historyk Etienne François (1992–1999). Jego następczynią była filozofka Catherine Colliot-Thélène (2000–2005), a następnie politolożka Pascale Laborier (2005–2010). Obecnie dyrektorem jest historyk Patrice Veit².

Do najważniejszych prac Marca Blocha należą:

Les rois thaumaturges, 1924. *Królowie cudotwórcy. Studium na temat nadprzyrodzonego charakteru przypisywanego władzy królewskiej zwłaszcza we Francji i w Anglii*, słowo wstępne Jacques Le Goff, przekł. Jan Maria Kłoczowski, Warszawa: „Volumen” – „Bellona” 1998.

Les caractères originaux de l'histoire rurale française, 1931.

La société féodale, 1939–1940. *Spółczesność feudalna*, wstępem poprzedził Andrzej Feliks Grabski, przekł. Eligia Bąkowska, Warszawa: Państw. Instytut Wydawniczy 1981 (wyd. 2 Warszawa: Państw. Instytut Wydawniczy 2002).

Apologie pour l'Histoire, 1940. *Pochwała historii czyli O zawodzie historyka*, przejrzał i przedmową opatrzył Witold Kula, przekł. Wanda Jedlicka, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe 1960, wyd. 2 Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe 1962, wyd. 3 przekł. uzupeł., zred. i wpraw. popr. Hubert Łaszkiwicz, Kęty: Wydawnictwo Marek Derewiecki 2009.

L'étrange défaite, 1957. *Dziwna klęska*, przekł. Katarzyna Marczevska, Warszawa: Oficyna Naukowa 2008.

Souvenirs de guerre 1914–1915, 1969.

Philippe Aries urodził się 21 lipca 1914 r. w Blois. Był absolwentem Sorbony, gdzie studiował historię oraz geografii. Pasjonował się także historią średniowiecza, ale w przeciwieństwie do Blocha bliższe mu były sprawy codzienne, takie jak śmierć czy dzieciństwo. Dzięki swojej pracy o dzieciństwie dokonał przełomu w historiografii, zajmując się tak delikatnym i ulotnym tematem, stawiając na jego temat bardzo radykalne sądy.

² www.cmb.hu-berlin.de/en/ (data dostępu: 4 stycznia 2015 r.)

Był bardziej ceniony w innych krajach niż w rodzimej Francji. Zmarł w Paryżu 8 lutego 1984 r.³

Jego najważniejsze prace to:

Le Temps de l'histoire, 1954. Czas historii, Gdańsk-Warszawa 1996, Wydawnictwo Marabut koedycja z Oficyną Wydawniczą Volumen.

L'Enfant et la vie familiale sous l'Ancien Régime, 1960. Historia dzieciństwa. Dziecko i rodzina w dawnych czasach, Gdańsk 1995, Wydawnictwo Marabut.

Essais sur l'histoire de la mort en Occident: du Moyen Âge à nos jours, 1975. Rozważania o historii śmierci, Warszawa 2007, Oficyna Naukowa.

L'Homme devant la mort, 1977. Człowiek i śmierć, Warszawa 1989, 1992, Państwowy Instytut Wydawniczy.

Histoire de la vie privée, 1985–1986–1987. Historia życia prywatnego, (red. t. 1–5 z Georges'em Dubym) Wrocław 1999, 2006, Zakład Narodowy im. Ossolińskich.

Antropologia śmierci. Myśl francuska, wyboru dokonali i przełożyli Stanisław Cichowicz, Jakub M. Godzimirski, wstępem opatrzył Stanisław Cichowicz, antologia tekstów autorstwa Philippe Ariès i innych, Warszawa 1993, Wydawnictwo Naukowe PWN.

Jacques le Goff urodził się 1 stycznia 1924 r. w Tulonie. Podobnie jak Bloch, studiował w Ecole Normale Superieure, a następnie w Oxfordzie i Rzymie. W czasie II wojny światowej należał, tak jak Bloch, do ruchu oporu. Znany jest/był w środowisku annalistów przede wszystkim jako twórca *nouvelle histoire*, czyli antropologii historycznej i historii mentalności. Dzięki takim historykom jak J. Le Goff historia wydawała się ciekawa i ciągle „świeża”, nawet, a przede wszystkim ta dotycząca średniowiecza. Popularyzacja historii jako dyscypliny także była dla Le Goffa niezmiernie ważna – w tym celu między innymi zajmował się kształtowaniem programów nauczania historii i samą dydaktyką. Współpracował z Fernandem Braudelem, po którym przejął w 1972 r. stanowisko prezidenta paryskiej École des hautes études en sciences sociales (Wyższej Szkoły Nauk Społecznych, przedtem sekcji szóstej École pratique des hautes études). Trzy lata wcześniej został Le Goff redaktorem „Annales. Histoire, Sciences sociales” – najważniejszego czasopisma historycznego XX w.⁴

Bliskie mu były kontakty z Polską – najpierw dzięki żonie Annie (Hannie) z Dunin – Wąsowiczów, a następnie przez przyjacielskie kontakty z polskimi wybitnymi historykami – Witoldem Kulą, Bronisławem Geremkiem, Henrykiem Samsonowiczem i Karolem Modzelewskim. Był członkiem zagranicznym Polskiej Akademii Nauk oraz doktorem honoris causa Uniwersytetu Warszawskiego i Uniwersytetu Jagiellońskiego. Znał język polski, jego nauczycielką w tym zakresie była profesor Barbara Skarga⁵.

³ G. Gros, *Philippe Ariès. Un traditionaliste non-conformiste. De l'Action française à l'Ecole des hautes études en sciences sociales*, Presses Universitaires du Septentrion, Villeneuve d'Ascq, 2008. Patrz także: <http://philippe-aries.histoweb.net/>

⁴ <http://histmag.org/> (data dostępu: 5 stycznia 2015 r.).

⁵ J. Głazewski, [Francja/Polska] *Jakub od św. Ludwika – Jacques Le Goff (1924–2014)*, w: <http://kultura-liberalna.pl/> (data dostępu: 5 stycznia 2015 r.).

Jest chyba najlepiej znanym i najpopularniejszym annalistą w Polsce, o czym świadczyć może liczba jego książek tłumaczonych na język polski i ich liczne wznowienia:

Les intellectuels au Moyen Âge, 1957. *Inteligencja w wiekach średnich*, wyd. I: Czytelnik, Warszawa 1966, wyd. II: Volumen i Bellona, Warszawa 1997.

Civilisation de l'Occident médiéval, 1964. *Kultura średniowiecznej Europy*, wyd. I: Warszawa 1970, PWN, wyd. II: Warszawa 1994, Volumen i Klon, wyd. III: Gdańsk-Warszawa 2002, Volumen i Marabut.

L'Homme médiéval, 1994. *Człowiek średniowiecza* (red.) wyd. I: Volumen i Marabut, Gdańsk-Warszawa 1996, seria Człowiek i Społeczeństwo, wyd. II: Świat Książki, Warszawa 2000.

La bourse et la vie, 1986. *Sakiewka i życie. Gospodarka i religia w średniowieczu*, Marabut, Gdańsk 1995.

La naissance du purgatoire, 1981. *Narodziny czyśćca*, PIW, Warszawa 1997.

L'imaginaire médiéval, 1985. *Świat średniowiecznej wyobraźni*, Volumen i Bellona, Warszawa 1997.

Saint François d'Assise, 1999. *Święty Franciszek z Asyżu*, Czytelnik, Warszawa 2001.

Saint Louis, 1995. *Święty Ludwik*, Volumen, Warszawa 2001.

Le XIIIe siècle. L'apogée de la chrétienté, 1992. *Apogeum Chrześcijaństwa. Około 1180 – ok. 1330*, Czytelnik, Warszawa 2003.

L'Europe racontée aux jeunes, 1996. *Historia Europy dla dzieci*, Świat Książki, Warszawa 2004

Plus belle histoire de l'amour, 2003. *Najpiękniejsza historia miłości* (z Dominique Simonnet, Jean Courtin, Paul Veyne, Jacques Solé, Mona Ozouf, Alain Corbin, Ann-Marie Sohn, Pascal Bruckner, Alice Ferney) Wydawnictwo Cyklady, Warszawa 2004.

À la recherche du Moyen Âge, 2003. *W poszukiwaniu średniowiecza* (z Jeanem-Maurice'em de Montremy), Czytelnik, Warszawa 2005.

Histoire du corps au Moyen âge, 2003. *Historia ciała w średniowieczu* (z Nicolas'em Truong'em) Czytelnik, Warszawa 2006.

Long moyen âge, 2004. *Długie średniowiecze*, Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2007.

Histoire et memoire, 1988. *Historia i pamięć*, Wydawnictwa UW, Warszawa 2007.

Moyen Âge expliqué aux enfants. O średniowieczu, Oficyna Naukowa, Warszawa 2007.

Le Dieu du Moyen Âge, 2003. *Bóg średniowiecza*. Rozmowy z Jean-Luc Pouthierem, Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2008.

Le Moyen Âge et l'Argent, 2010. *Średniowiecze i pieniądze*. Esej z antropologii historycznej, Czytelnik, Warszawa 2011.

Héros et merveilles du Moyen Âge, 2005. *Niezwykli bohaterowie i cudowne budowle średniowiecza*, Oficyna Naukowa, Warszawa 2011.

Tych trzech przedstawicieli szkoły Annales wiele różniło, także w życiorysach, co jest naturalne, zważywszy na czasy, w jakich żyli, ale jeszcze więcej łączyło. Była to

przede wszystkim miłość do nauki, szacunek dla przeszłości oraz odpowiedzialność i pokora wobec potomności. Co zawdzięczamy „annalistom”?

Jeden z badaczy zsumował dorobek szkoły „Annales” następująco:

Promotorem nowej nauki historycznej stała się aktywność tzw. szkoły *Annales*, jej współtwórców i sprzymierzeńców. W efekcie, po latach walki z historią „starą” w dwudziestoleciu 1950-1970, historia nowa uzyskała prawo obywatelstwa w nauce historycznej. Co więcej, osiągnęła ona, przynajmniej we Francji, dominującą intelektualnie, instytucjonalnie i propagandowo pozycję nie tylko w historiografii, ale i w humanistyce⁶.

Historycy, tacy jak Bloch, Aries i Le Goff mieli odwagę odrzucić dotychczas panujące w tradycyjnej wydarzeniowej historiografii wartości nadrzędne, takie jak: jednostka, polityka czy chronologia. Na nowo także zinterpretowali tradycyjne metafory historiograficzne, na czele z ideą genezy, postępu, czasu linearnego, myślenia przyczynowo-skutkowego⁷. Annalistom zawdzięczamy inną wizję człowieka i świata w dziejach, ale także trwały mariaż historii z innymi dyscyplinami, takimi jak: ekonomia, socjologia, psychologia, geografia, demografia⁸. Tak bogata i zróżnicowana optyka spoglądania na przeszłość spowodowała, że jest ona pełniejsza, bardziej rozumiała i bliższa ludziom. Bliższa jest także badaczom, bo zakres badań nad *nouvelle histoire* jest na tyle szeroki, że dopuszcza różne podejścia badawcze i inspiracje teoretyczne⁹. Stąd badania nad czymś tak słabo dotąd uchwytnym, jak: dzieciństwo, śmierć, mentalność, religijność, czyszcieć, wyobrażenia lub miłość.

Sam Bloch w swoim dziele *L'Etrange defaite* pisał, że

Nasze programy szkolne, zajmujące się niemal bez wyjątku najbardziej powierzchownymi zjawiskami życia narodów... wstydliwie uciekają przed wszelką analizą zjawisk życia społecznego¹⁰.

Wielka historia polityczna – zdarzeniowa (*evenementielle*), która zdominowała naukę miała być zastąpiona przez historię społeczną, gdzie zamiast faktów byłyby problemy, zamiast wydarzeń – procesy, zamiast „wielkich jednostek” – zwykłe ludzkie masy¹¹. To otworzyło drzwi do uprawiania nauki dla zwolenników na przykład historii życia co-

⁶ H. Coutau-Begarie, *Le phenomene „Nouvelle Histoire”*, Paris 1983. Cyt. za: W. Wrzosek, *Metafory historiograficzne w pogoni za uludą prawdy*, w: E. Domańska, J. Topolski, W. Wrzosek, *Między modernizmem a postmodernizmem. Historiografia wobec zmian w filozofii historii*, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 1994, s. 6.

⁷ A. F. Grabski, *Dzieje historiografii*, Wydawnictwo Poznańskie, Poznań 2003; J. Topolski, *Od Achillesa do Beatrice de Planissolles. Zarys historii historiografii*, Oficyna Wydawnicza Rytm, Warszawa 1998.

⁸ Ibidem, s. 6-9. Por. także: W. Wrzosek, *Historia-Kultura-Metajęzyk. Powstanie nieklasycznej historiografii*, Wydawnictwo Leopoldinum, Wrocław 1995, s. 124-142.

⁹ W. Wrzosek, *Metafory historiograficzne*, s. 11.

¹⁰ M. Bloch, *L'Etrange defaite*, s. 173. Cyt. za: W. Kula, *Przedmowa*, s. 19.

¹¹ W. Kula, *Przedmowa*, s. 19.

dziennego, czy chociażby historii kobiet¹². Tak by wreszcie historia stała się historią ludzi i historią dla ludzi¹³. Zwykłych ludzi.

Jacques le Goff napisał kiedyś, że bohaterowie jego książek nigdy nie umrą. Badaczy i autorów cudownych książek wprowadzających w od dawna nieistniejący świat, te słowa także dotyczą¹⁴.

¹² Patrz np.: *Twórczość i działalność Michelle Perrot, Mon histoire des femmes*, Seuil France Culture, 2006.

¹³ *Historia ludzi. Historia dla ludzi. Krytyczny wymiar edukacji historycznej*, pod red. I. Chmury – Rutkowskiej, E. Głowackiej-Sobiech i I. Skórzyńskiej, Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 2013.

¹⁴ bibliobs.nouvelobs.com (data dostępu: 5 stycznia 2015 r.).